

İktisat Tarih Yazımında Yöntem Tartışmasının Söylemsel Bir İncelemesi: Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson/Amerikan Düşünce Gelenekleri

A Discursive Examination of Methodological Approaches in Economic Historiography: Continental and Anglo-Saxon/American Traditions of Thought

Muhlis Selman SAĞLAM^{1,2}

Öz

İktisat tarihi yazımında yöntem tartışmaları temelde düşünce geleneklerinin kendi içinde farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Çağdaş dönem düşünce gelenekleri denildiği zaman Kıta Avrupa ve Anglo Sakson/Amerikan düşünce gelenekleri iki ana yola karşılık gelmektedir. Bu düşünce gelenekleri sahip oldukları temel varsayımlar itibarıyla keskin sınırlarla birbirinden ayrılmaktadır. Kıta Avrupa geleneği tümevarımcı bir yöntem belirlerken, aynı zamanda rasyonalist ve rölatiftir. Bunun tarih yazımında etkileri disiplinlerarası bir perspektifle toplumsal dinamikleri dikkate almayı gerekli kılmaktadır. Alman ve Fransız geleneğinde görülen bu durum somut olarak Alman tarih yazımı, Marksist tarih yazımı ve Annales Okulu'nda karşımıza çıkmaktadır. Bunun karşısında konumlandırabileceğimiz Anglo Sakson/Amerikan düşünce geleneği tümdengelimci bir yöntemi benimserken, aynı zamanda empirist, pragmatist ve objektiftir. Bu düşünce geleneği tarih alanında analitik veya pozitivist tarih yazımı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tarih yazımında ekoller kimi zaman sahip oldukları varsayımları üstü kapalı şekilde tutarak tarihsel bir anlatı gerçekleştirmektedir. Bu anlatıda diğer ekollere göre daha fazla kabul görmesi yaptığı retoriğin daha başarılı olmasıyla alakalıdır. Başka bir varsayıma göre tarih yazımı iktidar-bilgi üretimi ilişkisi bağlamında bir dispozitif olabilir. Dolayısıyla tarihsel anlatı bir retorikten veya dispozitiften ibarettir görülebilir. Ancak günümüzde retoriği veya dispozitifi ne kadar başarılı uygulasa da genel-geçer açıklamalar yapan kuramsal çerçevelerin ya da üst anlatıların eskisi kadar kabul görmediği, bunun yerine söylem çeşitliliğinin, bilginin doğası ve gerçekliğin sorgulanmasının ön plana çıktığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kıta Avrupası, Anglo Sakson, Anglo Amerikan, Retorik, Dispozitif, Tarih yazımı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Methodological debates in economic history writing stem from differences in thought traditions, notably between Continental European and Anglo-Saxon/American approaches. These traditions, marked by distinct fundamental assumptions, employ contrasting methods. The Continental European tradition is characterized by its inductive, rationalist, and relative approach, impacting historiography by necessitating consideration of social dynamics from an interdisciplinary perspective. This influence is evident in German historiography, Marxist historiography, and the Annales School. In contrast, the Anglo-Saxon/American tradition adopts a deductive, empiricist, pragmatic, and objective method, evident in the field as analytical or positivist historiography. Schools in historiography sometimes construct historical narratives by

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Doktora Programı, selmansaglam17@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2035-221X.

² Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, selman.saglam@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2035-221X.

implicitly adhering to their assumptions, with the greater acceptance of certain narratives attributed to more successful rhetoric. Another perspective views historiography as a dispositif within the power-knowledge production relationship, suggesting that historical narratives consist of rhetoric or dispositif. However, in contemporary times, theoretical frameworks or meta-narratives providing generalizable explanations, regardless of successful rhetoric or dispositif application, are not as widely accepted. Instead, there is a focus on discourse diversity, the nature of knowledge, and questioning reality.

Keywords: Keywords, keywords, keywords, keywords

Paper Type: Research

Giriş

İktisat tarihi alt disiplinin bugün zihnimizde canlanan çerçevesi ve bunun muhtevasına yönelik tartışmalar, iktisadın modern bir sosyal bilim olarak metodolojisini yaklaşık 19. yüzyıl dolaylarında oluşturmaya başlamasından sonra şekillenmeye başlamıştır. Ancak bu durum, iktisat tarihi çalışmalarının 19. yüzyıl öncesinde yürütülmediği anlamına gelmemektedir. Modernizm öncesi disiplinlerin keskin sınırlarla birbirinden ayrılmadığı dönemlerde, bugün iktisat tarihi alt disiplinin konusu kapsamında gördüğümüz tartışmaların çok daha geniş bir perspektif ile tarih metinleri altında yürütüldüğünü görürüz. Bu metinlerde izini sürebileceğimiz tarih yazımı yaklaşımlarının da süreç içinde dönüştüğü söylemek mümkündür.

Tarihi en genel haliyle “olmuş” olanın bir anlatısı (Ortaylı, 2011) olarak ele aldığımızda, insanın var olduğu her dönemde bu anlatının da bir şekliyle var olduğunu varsayabiliriz. Burada üzerinde durulması gereken nokta bu anlatının süreç içinde nasıl dönüştüğüdür. (Ateşoğlu, 2014) tarihin, kendi içinde felsefi bir zemin barındıran anlatı halinin Aziz Augustinus’a kadar götürülebileceğini ifade etmiştir. Ancak bu dönemde tarih anlatısının bir nevi “tarih teolojisi” olarak görüldüğü söylenebilir. (Augustinus, 2021)’a göre, tarih insanlığın Tanrı’nın planı içindeki yerini ve kaderini anlamada bir araçtır. Bu perspektifte, tarih insanlığın dünya hayatını ve ahiret hayatını iç içe geçmiş bir şekilde ele alır. Augustinus’a göre, insanlık tarihi Tanrı’nın iradesi ve yönlendirmesiyle şekillenir ve insanlar tarihsel olaylara anlam katarak Tanrı’nın planını anlamaya çalışmalıdır. Bu tarih görüşü Aydınlanma dönemine kadar bir şekilde etkili olmayı sürdürmüştür. İnsan eylemini ve onun “etkin-kurucu” rolünü merkezde konumlandırmayan bu bakış açısı tarihi res gestae olarak görmekteydi (Ateşoğlu, 2014). Dolayısıyla tarihsel anlatının motivasyonu gelecekle bağlantılıydı. Bunu yukarıda ifade edildiği şekliyle Tanrı’nın gelecek planını anlamak şeklinde ifade edebiliriz. Bu tarih anlayışında günümüz tarih yazımındaki eleştirel yaklaşıma yer olmadığı görülebilir. Öte yandan insan tekini, varoluşunu konumlandığı bu kökten koparan ve dayattığı düalist özne-nesne tasnifi ile özneleştirilen hümanist düşüncenin baskınlığını günden güne hayatın her alanında hissettirmesiyle, bunun tarih yazımı üzerindeki etkisi geçmişle ilişkiyi belirli epistemolojik temellendirmeleri ortaya koymak şeklinde olmuştur. Tarihsel olana yönelik “hesaplayıcı” düşünce, hümanizmin tesis ettiği epistemolojik ilkelerin bir neticesidir. Hesaplayıcı düşünceden kastedilen varlığı esas alan kökensel düşüncenin göz ardı edilmesi ve varlığın insan varoluşundan yitip gitmesidir (Yüksel, 2021). Burada kısaca bahsedilen bu dönüşüm, insan-varlık ilişkisini bütünüyle dönüştürdüğü gibi etkisini tarih yazımı üzerinde de göstermiştir. Tarih yazımının düşünce gelenekleri üzerinden izini sürmek, oldukça uzun zamanlara yayılan bu yavaş dönüşümü hissedebilmek için önemlidir.

Tarihi olaylar ve olgular, sistematik bir düşünme biçimi çerçevesinde ele alındığı zaman belli bir mesnet kazanmaktadır. Dolayısıyla mesnetsizliğin ortadan kaldırılması için tarihe kaynaklık eden şeylerin düşünce gelenekleriyle ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir (Saraç, 2021). Benzer durum tarih yazımı için de geçerlidir. Tarih yazımında oluşan ekoller sistematik bir düşünce geleneğinden bağımsız var olmamışlardır. Tarih yazımında kullanılan kavramlar, yöntemler, yaklaşımlar bir anlam bagajının yüküyle hareket etmektedir. Bu anlam bagajını dikkate almamak da mesnetsiz bir okuma riskini beraberinde getirecektir.

1. Tarih Yazımı ve Düşünce Geleneklerinin Şekillenışı

Tarih yazımının bilimselliği tartışması, tarihsel akışı yorumlarken olayların ve olguların konumlandırılış biçimi, tarihe kaynaklık eden nesnelere konu, tarih yazımının henüz oluşmakta olan sosyal bilimlerle ilişkisi ve boyutu 19. yüzyıl itibariyle tartışılmalıdır. Bu tartışmalar ışığında klasik historisizm, tarihsel sosyoloji, Amerikan toplumsal tarih yazımı, Annales ekolü, eleştiri kuramı ve toplumsal tarih yazımı, Marksist tarih yazımı ve bunların devamında post-modernizmin meydan okuması sonucu şekillenen mikro tarih ya da gündelik yaşamın tarihi gibi yaklaşımlar belli bir perspektiften tarih yazımına örnek teşkil edecek biçimde şekillenmiştir (Iggers, 2011). Tüm bu yaklaşımlar her ne kadar tarih yazımına eleştirel bir tutumun ürünü olarak görülse de, bunları bir nevi “tarih felsefesi” yapma çabasının ürünü olarak gören, dolayısıyla pozitivistlerin metafizik olana gösterdikleri tepkinin bir benzerini bu yaklaşımlara gösterenler de olagelmıştır (Langlois & Seignobos, 2010). Ancak unutulmamalıdır ki, tarihe konu olan bilginin şartlarını incelemek, sınırlarını keşfetmek, sade bir vesikanın nasıl kullanılacağı ve tasnif edileceği sorusuna cevap vermektense fazlasını içermektedir. Tarihe kaynaklık eden şeylerin düşünce gelenekleriyle ilişkisini aramak ve aralarındaki ilişkiyi tasnif etmek de Hüristik alanına dâhil edilmelidir. Aydınlanma Dönemi Fransız tarihçisi ve filozofu Gabriel Bonnot de Mably buna şöyle dikkat çekmiştir:

“Birinci olarak, tabii hukuku (*droit naturel*), ahlak ve politika ilimlerini öğreniniz.” (Langlois & Seignobos, 2010).

Bu ifade disiplinlerin henüz keskin sınırlarla birbirinden ayrılmadığı Aydınlanma döneminde hukukun, etiğin ve politik olanın düşünce geleneklerinin şekillenmesinde bütüncül bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tarihi olanın incelenmesinin bütüncül bir felsefi çaba içerdiği ifade edilebilir. Bu çaba dönemin ideolojisi, ahlak anlayışı ve ilm-i siyasetini içselleştirmeyi gerekli kılmaktadır. İngiliz tarihçi E. A. Freeman da bunu tarihçinin felsefesi, hukuku, finansı ve coğrafyayı bilmesi gerektiği şeklinde ifade etmiştir (Freeman, 1886). Nitekim tarih yazımını düşünce gelenekleri üzerinden okumaya “tarih felsefesi” kavramı üzerinden gösterilen tepkinin 19. yüzyıl sonlarına kadar kendini gösterirken, 20. yüzyıl itibariyle söz konusu tepkinin giderek zayıfladığı ve “tarih felsefesi” alanına ilginin artmaya başladığı da görülmektedir.

Tarih yazımı sürecinde yardımcı disiplinlerin gerekliliği yukarıda ifade edilmişti. Ancak tarih yazımının kendisinin ve yardımcı disiplinlerin mahiyeti ve bunların birbiri ile ilişkisi süreç içerisinde durağan kalmamış, bir akış içinde dönüşmüştür. Tarih yazımı vesikalara inceleyerek olaylara açıklık getirmeyi amaçlarken zamanla bu, olguları anlama çabasını beraberinde getirmiştir. Olayları açıklama çabasından olguları yorumlamaya geçiş ister istemez disiplinlerarası bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Ancak söz konusu bu yaklaşım da süreç içinde dönüşmüş; disiplinlerin sınırlarının net bir şekilde ayrılmadığı, adeta bir bütünün içinde gömülü bir halde olduğu Aydınlanma öncesi Klasik Dönemde, disiplinlerin keskin sınırlarla birbirinden ayrıldığı modern dönemde ve bu sınırların geçişken bir hal aldığı post-modern dönemde farklılık göstermiştir. Özellikle tarih yazımının post-modern olarak ifade edilen zamanda yardımcı disiplinlerin de yardımıyla bir tür yapı sökümüne muhatap tutulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarihsel bir anlatının geçmişi ne oranda kapsayabileceği tarihin, özellikle tarih felsefesi alanının, temel tartışmalarından biridir. Yukarıda da ifade edildiği gibi tarih yazımının arşiv belgeleri üzerinden somut olayları açığa çıkarma ve olaylar arası neden sonuç ilişkilerini kronolojik bir biçimde ele alma motivasyonu ile gerçekleştirildiği dönemde tarihsel gerçeklik ve objektif bir yöntem iddiasından bahsetmek mümkünken; post-modern dönemde tarihsel gerçeklik ifadesi keskin sınırlarından arınmış durumdadır (Munslow, 2000). Nitekim olay ve olguları farklı biçimde yorumlayan tarih okullarının yaklaşımlarından da görülmektedir ki tarih yazımının

geçmişe dönük hakikati ortaya çıkarma iddiası eskisi kadar güçlü bir iddia değildir. Bunu Munslow şu şekilde dile getirmiştir:

“Her tarih, değişimin ve sürekliliğin doğası hakkında tarihçinin savunduğu fikirleri ve teorileri içerir; bu fikir ve teorilerin bazıları açık, bazıları derinlere gömülü ve bazıları da üstünkörü kaleme alınmıştır. Tarihçilerin önümüze koyduğu tarih teorileri, açık olsun olmasın, geçmiş hakkındaki kavrayışımızı hem etkiler hem de biçimlendirir. Tarih, tarihçilerin geçmişi açıklamak için –kısmen- keşfettikleri sosyal teoriler ya da ideolojik tutumlardan hareketle kurulan anlatı... olarak tanımlanabilir.” (Munslow, 2000).

Dolayısıyla henüz giriş kısmında okuyucunun dikkatine sunmak istediğimiz bir diğer nokta tarihsel anlatının bir tür retorik olduğudur. Retorik, "soyut yöntemlere göre neyin doğru olduğunu kanıtlamak yerine, insanların inanmaları gerektiğine inandıkları şeyleri araştırma sanatı; olası makul sonuçlara varmak için az ya da çok iyi nedenlerin dikkatli bir şekilde bulunması ve tartılmasıdır (McCloskey, 1983). Tarih yazımının en genel haliyle “olmuş” olanın bir anlatısı olduğu tekrar hatıra getirilirse, bu sürecin düşünce gelenekleriyle tutarlı, makul bir anlatı inşası olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla farklı düşünce gelenekleri içinde farklı tarihsel yazım, retorik gereği ortaya çıkmak durumundadır. Tarih yazımının bir inşası olduğu varsayıldığında, bu inşanın gücünü belirleyen bir takım olguların olması da doğaldır. Foucault ve Agamben bu inşanın gücünün bir dispozitif şeklinde iktidar ile ortaya çıktığını savunmaktadır (Kızılkaya, 2013). Buna göre bilgi üretimi iktidardan bağımsız düşünülemeyecektir. Başka bir ifadeyle iktidar ilişkisini varsaymayan bir bilgi alanından bahsetmek mümkün değildir (Foucault, 1992). Foucault'nun iktidar kavramı üzerinden güç ilişkisine yapmış olduğu vurgu, bilgi üretimi ifadesi ile insana dair her şeyi kapsayıcı bir yapıdadır. Bunu tarih yazımı üzerinden okuduğumuzda, tarih yazımının tarih-özne ilişkisi üzerinden tarihsel olanı anlamaya çalışan bir tipolojiden, tarih yazımını özneleştirilen bir dispozitive dönüştüğü iddia edilebilir.

Bu bölümün başlarında ifade edilen tarih yazımı yaklaşımlara kronolojik bir dikkat gözetilerek bakıldığında, 19. Yüzyıl'a tekabül eden zamanın ruhunda makro-tarihsel bir anlatının hâkim olduğu görülecektir. Bu tarih yaklaşımlarının hangi düşünce geleneğinden hareket ettiği fark etmeksizin sahip oldukları varsayımların makro perspektiften bir tarih yazımına imkân verdiği görülecektir. Ancak 1970'lerden sonra bu tarih yazımının sorgulandığı görülecektir. McCloskey, Agamben ve Foucault'nun yaklaşımları bunu doğrulayacak niteliktedir. Bunu makro tarih yazımından mikro olana doğru bir hareket olarak ifade edebiliriz. White (2008) bunu tarih yazımının tek gerçeğe dayanan bir ölçütünün olmadığı şeklinde ifade etmiştir.

Bu farkındalıkla, çalışmamızda tartışacağımız Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson/Amerikan düşünce geleneklerinin şekillenmeye başladığı süreçlere değinmenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü bu süreç devamında tarih yazımını da etkilemiştir. Bunun için odağımızı 17. yüzyıla çevirmemiz gerekmektedir. İki ana düşünce geleneğinin yol ayrımında karşımıza iki düşünür çıkmaktadır: René Descartes ve Giambattista Vico. En genel çerçevesiyle ifade etmek gerekirse; bu iki düşünürden Descartes “Cogito, ergo sum.” diyerek bir nevi Anglo-Sakson düşünce geleneği ve tümdengelimci yöntemin temel taşlarını inşa ederken; Giambattista Vico “Verum Factum” cevabıyla günümüz Kıta Avrupası geleneği ve tümevarımcı yöntemin yapı taşlarını oturtmuştur.

İki düşünür arasındaki ayrımın neye tekabül ettiğini net bir şekilde görebilmek için dönemin Kartezyen bilim anlayışına göz atmak gerekir. Kartezyen Bilim Anlayışı, 17. yüzyılın ortalarında doğa bilimlerinin ilerleme ve başarı ivmesini arttırdığı bir ortamda Fransız filozof René Descartes tarafından ortaya konulan bir düşünsel çerçevedir. Bu düşünce sisteminde bilim denildiği zaman doğa bilimleri akla gelmektedir. Bu bilim anlayışında kesin ve güvenilir bilgi gerçek bilgi olarak kabul edilmekte ve rasyonel, matematiksel analiz ve sistematik kuşkuya dayanan, tekrarlanabilirliği mümkün olan tümdengelimci bir yöntem kabul görmektedir (Descartes, 2021). Bu anlayış bilim ve felsefenin ayrılmasını teşvik ederken, modern bilimin de

temellerini şekillendirmiştir. Descartes'in kurmuş olduğu bu epistemolojik yapı içinde hakikati doğa bilimleri yöntemi ile aramak söz konusuydu. Bu anlayış içinde tarih her ne kadar öğretici ve değerli olursa olsun; matematiksel bir biçime sokulmadığı için hakikat iddiasında bulunamazdı (Güleç, 2014).

Vico ise Descartes'in bilim anlayışına alternatif olarak tarih ve toplum bilimleri için farklı bir metodolojinin imkânını aramıştır. Çünkü insanın yaşadığı dünya fizik kurallarının yanında toplumun dinamiklerini belirleyen kurallarla da çevrilidir. Bu dünyanın sadece doğa bilimlerinin yöntemleriyle anlaşılması mümkün değildir (Vico, 2007). Dolayısıyla Vico'nun tarihi ve toplumu anlama yolunda tümdengelimci ve Kartezyen yöntemi eleştirdiği söylenebilir. Ona göre bu yöntem insanı tarihi anlama ve yorumlamadan uzaklaştırmaktadır (Cihan, 2015). O, tarih yazımında tümdengelimci bir yöntem yerine, insanların dil, gelenek, kültür, değer yargıları ile dönemin ekonomi politliğini de sürece dâhil eden tümevarımcı bir yöntemi benimsemiştir. Vico bu katkılarıyla birçok Batılı felsefe tarihçisi tarafından ilk tarih filozofu ve epistemologu olarak kabul edilir (Özlem, 2019).

Descartes ve Vico'nun temellerini attığı iki ana düşünce geleneği yöntem tartışması bölümünde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

2. İktisat Metodolojisinin Oluşumu, Yöntem Tartışması ve İktisat Tarihi Yazımı Üzerine Etkisi

Doğa bilimleri alanında büyük ilerlemelerin kaydedildiği, pozitivizmin hâkim paradigma olduğu 17. yüzyılda bilimsel yöntem niceliğinin ön planda olduğu bir dönemdi. Bundan yaklaşık yüz yıl sonra, 18. yüzyılda bir disiplin olarak oluşmaya başlayan iktisadın araştırma nesnesi, temel varsayımları ve yöntemi şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde iktisat bilimi bir önceki yüzyıldan hâkim paradigma gücünü arkasına alan pozitivizm güzellemesi ile doğa bilimlerinin başarısına öykünmüştür. Ancak iktisadın özelden bireysel, bütünde ise toplumsal ilişkileri inceleme alanına dâhil etmesi, onun fizik gibi bir doğa bilimi olmadığını ve matematiği bilim dili olarak kullanmasının yeterli olmayacağı bir gerçektir. Ancak iktisat metodolojisinin şekillenmeye başladığı dönemlerde durum pek de böyle olmamıştır.

İskoç Aydınlanma geleneğinin etkisinin büyük olduğu iktisat disiplininin şekillenmesinde bireycilik ön planda olmuştur (Yılmaz Genç & Göçeri, 2020). Başka bir ifadeyle iktisat bireyin davranışlarını inceleyen bir bilim olarak doğmuştur. İktisadın inceleme nesnesini belirledikten sonra soyut, değerden bağımsız ve evrensel kanunlarla uyumlu olmayı kendisine yöntem olarak seçtiği görülür (Yılmaz, 2012). Bunun dönemin pozitivist paradigma hâkimiyetiyle ilişkili olduğu bir gerçektir. İktisadın kendine seçmiş olduğu bu yöntemde nicel araştırma ön plana çıkmıştır. Ancak zamanla toplumsal çözümlenmelerde nicelleştirmeye yer vermek, bir soyutlamayı gerekli kılmaktadır. Söz konusu bu nicelleştirme ise toplumsal ilişkilerin özünün göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuştur (Aslan, 2022). İktisat özelinde bu durum literatürde popüler olan yöntem tartışmasının temel çıkış noktasını ifade etmektedir. Bu noktada evrensel kanunlarla uyumlu ve nicel olmayı tek bilimsel ölçüt olarak görenler toplumda gömülü olan ilişkileri görmekten yoksun kalırken, odağını toplumsal ilişkilere ve kısmen rölatif olmaya çevirenler iktisat disiplininin yöntemine karşı çıkmak ve en nihayetinde iktisada dair alanın dışına çıkmakla itham edilmişlerdir.

Çalışmamızın bu bölümünde düşünce geleneklerinin bir disiplinin yöntemini belirlemede ne derece etkili olduğu "Methodenstreit" üzerinden incelenecektir. Methodenstreit, iktisat metodolojisine dair literatürde geniş yer bulan, iktisat disiplininin benimseyeceği yöntem üzerine Carl Menger ve Gustav Schmoller üzerinden yürüyen bir tartışma olmuştur. Bu yöntem tartışmasının iktisat tarihi yazımını da son derece etkilediği, tartışmanın taraflarından olan Schmoller'in Alman Tarihçi Okul'un en önemli temsilcilerinden biri olmasından anlaşılabilir. Dolayısıyla bu başlık altında ele alınan yöntem tartışması ile iktisat disipline üzerine yöntem tartışması çeşitli ekolleri kapsayacak şekilde geniş tutulmamış, bir tarafını tarihçi bakış açısının oluşturduğu bir yöntem tartışmasında düşünce geleneklerindeki farklılığın yöntem tartışmasına

nasıl etkide bulunduğunu incelenmiştir. Menger ve Schmoller ile literatürde yerini alan yöntem tartışması iktisat disiplinin yönteminin ne olacağı üzerine yürütülüyor gibi görünse de aslında sosyal bilimlerin evrensel mi yoksa tarihsel ve toplumsal mı olduğuna yönelik bir tartışmayı ifade etmektedir (Pehlivanoğlu & Şenveli, 2019). Avusturya okulunun temsilcilerinden Menger, iktisadın yönteminin soyut ve tümdengelimci olması gerektiğini ifade ederken; Alman Tarihçi Okulunun önemli temsilcilerinden Schmoller ise iktisadi meselelerde tarihsel sürece önem veren tümevarımcı bir yöntemi savunmuştur. İktisadın bu yöntem tartışması, süreç içerisinde meydana gelen kriz ortamlarında uygulanan iktisat modellerinin başarısız olmasıyla alakalıdır. Bu başarısızlıklar doğal olarak yöntem konusunda tartışmaları beraberinde getirmiştir (Buğra, 2021). Yöntem tartışmasına sebep olan bir diğer nokta, yukarı da belirtildiği üzere iktisadın dilinin matematikselliği olmuştur. Matematikğin yoğun olarak kullanıldığı bir dilde toplumsal dinamikleri açıklamak mümkün olmayacağı gibi, çözümlenemeler olabildiğince soyut kalacaktır. Oysa Schmoller toplumun dinamik ve dönüşen bir yapıya sahip olduğunu, bunu tarihsel bir metodoloji ile anlamının mümkün olacağını savunmuştur. Menger ise tarihsel metodolojinin olayları ayrı ayrı açıkladığını, ancak olayların bir arada genel bir şekilde yorumlanması için genel geçer, evrensel kanunlara gerek olduğunu ifade etmiştir (Pehlivanoğlu & Şenveli, 2019). İktisattaki bu yöntem tartışması, disiplinin hangi yöntemi benimseyeceği kadar nasıl bir iktisat tarihi yazımının ortaya çıkacağını da etkilemiştir. Bunu daha iyi ifade edebilmek için tümevarım ve tümdengelim yaklaşımlarına değinmek gerekmektedir.

Tümevarım yönteminde tekrarlanan deneyler sonucu toplanan veriler sınıflandırılır ve sistematik bir genellemeyle çözüme gidilir (Eren, 1994). Bunun, tarih yazımında dönemleri, süreçleri ve bu süre zarfındaki araştırma nesnesini kendi gerçekliği içinde değerlendirmek şeklinde uygulanacağını düşünmekteyiz. Buna göre iktisat tarihine konu olan her kurumu, uygulamayı, olguyu kendi bağlamında değerlendirmek gerekecektir. Kıta Avrupası düşünme geleneğinden etkilenen tarih yazımının tam olarak bu motivasyona ve rölativist bir bakışa sahip olduğu iddiasındayız. Öte yandan tümdengelim yöntemi doğru kabul edilen ve yanlışlığı ispatlanamayan öncüllerden yola çıkarak yeni öncüllere varmaktır (Eren, 1994). Bu yöntem ise iktisat tarihinde belli varsayımları doğru kabul ederek tamamen farklı dönem ve bağlamdaki olayları, dönemin şartlarını gözlemeksizin doğru olduğu kabul edilen varsayımlara göre değerlendirmekle gerçekleştirilmektedir. Bunun ise daha çok Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan düşünce gelenekleri çerçevesinde gerçekleştirildiğini düşünmekteyiz.

İktisadın yöntem tartışması bağlamında değinilmesi gereken bir diğer nokta retorik ve dispozitif kavramıdır. İktisatçıların soyut ve metodolojik düşüncelerde benimsedikleri retorik, onların modern tarzda bilim adamları olduklarını ilan etmektedir. Buna göre iktisadın bilimsel yöntemi, mantıksal pozitivizmin, davranışçılığın ve bilimin varsayımsal-tümdengelimli modelinin bir karışımıdır. Ana fikri ise, tüm kesin bilgilerin, 20. yüzyılın başlarındaki 19. yüzyıl fiziğinin belirli parçalarına ilişkin anlayışı üzerine modellendiğidir (McCloskey, 1983). Bu yöntem iktisadın gerçek hayatla bağını koparmıştır. Bu modelde sırasıyla tahmin, gözlem, kontrol, tekrarlanabilirlik, yanlışlama kendine yer bulurken; metafiziğe dair olan, estetik ve benzerleri bir hipotezin keşfedilmesinde etkili olabilir ancak onun gerekçelendirilmesinde etkili olamaz. Dolayısıyla bir iktisatçının ister ahlak, ister sanat olsun, değerler konusunda söyleyeceği bir şey olması beklenemez. McCloskey'nin dikkat çektiği, yöntem tartışmasıyla ilişkilendirilebilecek bir diğer nokta iktisadın kullanmış olduğu dille alakalıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi iktisadın matematiksel soyut bir dil kullanması yöntem tartışmasında Menger gibi düşünen iktisatçıların benimsediği bir şeydir. Öte yandan McCloskey matematiksel argümanların yanında edebi argümanların da sıklıkla kullanıldığını dile getirmiştir (Aksüt, 2010). Retorik kavramını yöntem tartışmasına dâhil eden de tam olarak bu noktadır.

McCloskey iktisatçıların iki farklı tutum belirttiklerini iddia etmektedir. Buna göre iktisatçıları açıktan Menger tarzı pozitivist bir iktisat metodolojisini benimserlerken; arka planda yürütmüş oldukları retorik tümdengelimci ve pozitivist bu yöntemle çelişmektedir. (McCloskey, 1983). Retorik tartışması literatürde yer etmiş olmakla birlikte McCloskey'nin yöntem

tartışmasını ileri taşıyacak bir katkısının olduğunu söylemek zordur. Ancak retorikğin hangi yöntem söz konusu olursa olsun var olabileceği düşünüldüğünde bu kavrama yöntem tartışmaları içinde yer vermek önemlidir. Retorikğin bir yönüyle iktidar-bilgi üretimi ilişkisine dikkat çeken dispozitif ise iktisat alanında karşımıza matematiksel soyut dil ile çıkmaktadır. Dolayısıyla yöntem tartışmasında farklı düşünce geleneklerinin, kullandıkları dil ve ürettikleri bilgi ile bilinçli bir şekilde yapılmasa dahi, bir çeşit dispozitif ortaya koydukları söylenebilir.

Çalışmanın devam eden bölümünde tarih yazımı üzerinde, benimsedikleri yöntem ve düşünme sistematigi sayesinde farklı yaklaşımlar sunan Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson /Anglo-Amerikan geleneği ele alınacaktır. Bu gelenekler ışığında tarih yazımının nasıl şekillendiği somut örneklerle incelenecektir.

3. Kıta Avrupası Düşünce Geleneği

Kıta Avrupası tabiri coğrafi olarak Birleşik Krallık, İskandinav ülkeleri ve adalar hariç Avrupa kıtasının tamamı için kullanılır. Düşünce geleneği bağlamında ise bu coğrafyada 19. ve 20. yüzyıl düşünce gelenekleri Kıta felsefesi olarak ifade edilmektedir. Sistemik bir düşünme geleneğinin şekillenmesi bağlamında ise 18. yüzyıl sonlarında Kant'ın kaleme aldığı Saf Aklın Eleştirisi, Pratik Aklın Eleştirisi ve Yargı Yetisinin Eleştirisi üçlemesine dayandırılır. Bu düşünme geleneği sınırları içinde Fichte, Schelling, Hegel ve Schopenhauer gibi isimlerin Alman idealizmi; Marks, Nietzsche, Freud gibi isimlerin metafizik eleştirisi; Heidegger'in fenomenolojisi; Sartre ve Levinas'ın Hegelci mutlak idealizmi ve diyalektiği; Gadamer'in hermenötigi; Adorno ve Habermas'ın eleştirel bir tutum benimsediği Frankfurt okulu; Lévi-Strauss ve Lacan'ın yapısalcılığı; Foucault, Derrida ve Deleuze'ün post-yapısalcılığı ve Baudrillard'ın post-modernizmi Kıta Avrupası'nın neye tekabül ettiğinin sınırlarını çizen köşe taşları olmuştur (Critchley, 2001). Yukarıda bahsi geçen isimlerin birçoğu doğrudan tarih felsefesi alanına katkılarıyla, bir kısmı da dolaylı yoldan tarih yazımını şekillendirmiştir.

Kıta Avrupa düşünce geleneğinin şekillenmesinde büyük pay verilen Kant, tarih yazımının insan iradesinin özgür eylem boyutunda, doğa yasalarıyla uyumlu düzenli bir ilerleme gösterdiğinin bilgisini verdiğini ifade etmiştir. Tarihin yapmış olduğu şey, farklı dönemleri karşılaştırırken tecrübe ettiğimiz karmaşa ve düzensizliği, bütün insanlık tarihi açısından anlaşılır bir akışa sokmaktır (Kant, 2014). Kant'ın öğrencisi olan Fichte de evrensel tarih idesini kabul etmiş, tarih yazımını kendi ifadesiyle “tek bir değişmez zaman”ı kuşatan bilimin anlaşılması için bir anlatı olarak görmüştür (Fichte, 2014). Schelling ise tarihi ne mutlak doğa yasalarından bağımsız ne de bunlara bağlı olaylar zinciri olarak kabul etmektedir (Schelling, 2014). Schelling de Fichte gibi dünya tarihinin genel amacını belirlemeye çalışan bir tarih felsefesi formüle etmeye çalışmıştır. Bu tarih anlayışı nesnel olandan tamamen kopuk olmasa da bununla ilişkili, insanlığın diyalektik bir ilerleyişi varsayımını sorunsal olarak görmeyen bir yaklaşıma sahiptir. Hatta bunun ötesinde ilerlemeyen şey tarihin nesnesi olarak görülmez. Schelling burada ilerlemeyi edimler bağlamında ele almıştır. Buna göre hayvan edimleri mekanik (hep tekrarlanan) devinime sahip bir döngü içindedir. Dolayısıyla hayvanların tarihinden bahsetmek mümkün değildir. Oysa insan edimleri tekrarlanan bir yapıya sahip olmayıp, önceden belirlenmemiş ve planlanmamıştır. Tarih yazımının doğa bilimlerinden yöntem olarak farklılaşması tam olarak bireyin bu özgür eylemine dayanmaktadır (Schelling, 2014). Tüm bu yaklaşımlar ışığında tarih yazımının doğa bilimleriyle ve nesnel olanla bağlantılı olarak görülmesi, insanlık tarihinin bir ilerleme varsayımı çerçevesinde ele alınması Kıta Avrupa'sının tarih felsefesi anlayışının tümdengelimsel bir yöntem kullandığını düşündürülebilir. Oysa (Schelling, 2014)'in şu ifadesi meseleyi daha anlaşılır kılacaktır:

“Teorisi a priori yapılabilenin, tarihi olmaz ve aynı şekilde, neyin a priori teorisi yoksa sadece onun tarihi vardır.”

Kısacası insan tarih yazımına dair olan şeyi tümdengelimsel bir yöntemle beraberinde getirmez, onu tümevarımcı bir yöntemle kendisi yapar.

Kıta Avrupa geleneği çerçevesinde tarih yazımını etkileyen bir diğer düşünür de Hegel'dir. Hegel tarih yazımını ilkel tarih, refleksiyonlu tarih ve felsefi tarih olmak üzere üç ana gruba ayırmıştır. İlkel tarih yazıcılığında o ana kadar olup bitmiş olaylar o olayların ait olduğu aynı tinsellikten çıkmaktadır. Dolayısıyla bu tarih yazıcılığını gerçekleştiren kişiler tarihe konu olan şeyi bizzat yaşamış ve tecrübe etmiş kişilerdir. Bu kişiler Schelling'in de ifade ettiği gibi tarihi yapan kişilerdir. Refleksiyonlu tarih ise tarihinin geçmiş üzerine bugünüden yapmış olduğu şeydir. Bu tarih yazımı kendi içinde betimsel tarih, pragmatik tarih ve eleştirel tarih olmak üzere üçe ayrılır. Kıta Avrupa geleneğinin tarih anlayışının eleştirel tarih olduğu söylenebilir. Özellikle Alman ve Fransız geleneği içinde eleştirel tarih yazımının etkilerini görmek mümkündür. Hegel bu tarih yazımında olguların değil, olguları anlatma tarzının ön plana çıktığına, doğruluk ve inandırıcılığın önemine değinmiştir (Hegel, 2014). Bu nokta McCloskey'in retorik kavramıyla iki yüz yıl sonra yeniden literatürde yer etmiştir.

Almanların ve Fransızların eleştirel tarih yazımında ön plana çıktığı yukarıda ifade edilmişti. Alman Tarihçi Okulu, Marksist Tarih Yazımı ve Annales Okulu Kıta Avrupası düşünce geleneği çerçevesinde şekillenmiş tarih yazımı ekolleri olarak başta gösterilebilir. Bu ekollerin yöntem olarak tümdengelimci bir perspektifi benimsediği söylenebilir. Kıta geleneği aynı zamanda rasyonalist ve rölatiftir. Yüksek hacimde veriyi toplayıp ortaya çıkan düzenlilikler üzerinden bir sosyal bilim inşası peşindedirler. Bu inşanın değer-bağımsız (value-free) olmadığı iddia edilir. Buna göre politik, tarihsel ve kültürel olan da hesaba katılmalıdır. Kıta düşünce geleneği tarih felsefesini ve yazımını bu varsayımlar çerçevesinde gerçekleştirir. Kıta düşünce geleneği içinde Alman düşüncesinden şekillenen Alman Tarihçi Okulu, Anglo Sakson geleneğin tümdengelimci yöntemin karşı tarihsel yöneme dayalı bir tümevarımcılığı benimsemiştir (Basılğan, 2010). Bu tarih yazımında iktisat ve sosyoloji toplumsal dinamizmin izini sürmek için önemli bir yere sahiptir. Bu tarih anlayışında iktisadi davranışların temelleri tarihsel, sosyal ve kültürel dinamiklere dayandırılır. Söz konusu davranış temelleri klasik tarih anlayışında doğa bilimleriyle de ilişkili evrensel yasalarla ilişkilendirilmeye çalışılırken; Alman Tarihçi Okulu göreceliliği merkeze alarak somut verilerden yola çıkarak tümevarımcı bir akıl yürütmeyi tercih etmiştir (Senn, 2005). Dolayısıyla somut verilerden bağımsız, soyut bir teoriden şekil bulmuş bir kanuna göre tarih yazımından ziyade tarihi verilerden, toplumsal dinamiklerden doğmuş ampirik kanunlar dikkate alınmalıdır. Alman Tarihçi Okulunun 20. yüzyıl temsilcilerinden Werner Sombart tarihsel malzeme kullanılırken zihniyet, kültür, ahlak ve gelenek gibi toplumsal kodlarla temas halinde olunması gerektiğini belirtmiştir (Sombart, 2004). Schumpeter bu okulun temel özelliklerini sıralarken tarihsel göreceliliği dikkate alan kapsayıcı ve ilerlemeci bir bakış açısına sahip olmaya da dikkat çekmiştir (Schumpeter, 1947). Alman Tarihçi Okulunun klasik tarih yazımının yöntemine tamamen karşı çıktığı iddia edilse de, ilerlemeci bir bakış açısına sahip olması bakımından bu okulun Anglo-Sakson gelenekle birtakım benzerliklerinin bulunduğunu düşünmekteyiz. Kıta düşünce geleneğinden beslenen bu okulun tarih yazımında gelenek, kültür, etik gibi toplumsal dinamizme ve göreceliğe ışık tutan kavramlara yer vermesi önemlidir. Öte yandan tarih yazımına makro çerçeveden bir insanlık tarihi olarak bakıldığında, bu iktisadi düşünce tarihi olsun veya olmasın, ilerlemeci bir perspektife sahip olmak pozitivist ruhunu bir yerlerde hissettirmektedir.

Alman düşünce geleneği içinde şekillenen bir diğer tarih yazımı Marksist tarih yazımıdır. Karl Marks'ın tarih görüşüyle şekillenmiş bu okulda iktisat disiplini, toplumsal dinamiklerin ve bunların dönüşümünün izini sürebilmek için merkezi konumdadır. Marksist düşünce temelde üretime bağlı şekillenen alt yapı- üst yapı mücadelesi üzerinden bir tarih okuması yapma eğilimindedir. Dolayısıyla Marksist tarih yazımının temel konusu insanın üretici gücü ve bunun toplumun dinamiklerine etkisidir (Öz, 2008). Tüm bu etki temelde ekonomik ve sosyolojik dinamikler gözetilerek incelenir. Marksist tarih yazımında Alman Tarihçi Okulunda görünen ilerlemeci tarih anlayışının bir benzeri görülebilir. Marks, Hegel'in tez-antitez-sentez modelindeki diyalektiğini bir bakıma toplumsal açıdan yorumlamış, tarih yazımını buna göre şekillendirmiştir. Ona göre insanlık tarihi sürekli bir ilerleme gösterecek şekilde evrelere

ayrılmıştır (Çınar, 2019). Bu evreler üretim ilişkilerine göre belirlenmiştir. Özetle Marksist tarih yazımının üretim ve sınıf mücadelesi üzerinden retorığın yapıldığı, toplumsal dinamikleri dikkate alan, tümevarımsal, göreceliği benimsediği iddia edilen ancak ilerlemeci tarih anlayışının insanlık için evrenselliği iddiasında da bulunan bir yöntemi benimsediği söylenebilir.

Kıta Avrupası düşünce geleneğinin diğer bir kanadını temsil eden Fransız geleneği, Annales Tarih Okulu ile tarih yazımına ve felsefesine katkı sunmuştur. Marc Bloch ve Lucien Febvre'nin girişimleriyle yayınlanmaya başlayan Annales isimli bir tarih dergisi etrafında birleşen bir grup tarihinin kurmuş olduğu bu okul geleneksel tarih yazımı yerine analitik ve interdisipliner bir tarih anlayışını benimsemiştir. Bu okul tarih yazımında sadece politik olanı değil, insana dair olanı merkeze alan kapsayıcı bir anlayışı benimsemiştir. Bu durum sosyal bilimlerin sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi farklı disiplinleriyle ilişki halinde olmayı beraberinde getirmiştir (Alican, 2009). Annales tarih okulu Kıta düşünce geleneği içinde şekillenmesi, kronolojik bir tarih yazımı yerine birey odaklı bir perspektife sahip olması ve disiplinler arası bir yöntemle tarih yazımını benimsemesi bakımından önemlidir. Burke, Annales okulunun kurucularından olan Bloch ve Febvre'yi tarih devriminin öncüleri olarak niteler (Burke, 2014). Annales okulunun tarih devriminin öncüsü olarak görülmesi siyasi tarih anlayışını kenara koyup, bireyi merkeze aldıkları disiplinlerarası bir tarih yazımını belirlemiş olmasıyla alakalıdır. Bu yeni yöntem teklifi tüm sosyal dinamikleri tarih yazımına gömülü hale getirme ihtiyacından doğmuştur. Söz konusu ihtiyacın Kıta Avrupa düşünce geleneği içinden çıkması tesadüf değildir. Rölatif ve tümevarımcı bir yöntemle tarih yazımı geleneği Fransa'da Annales Okulu ile vücut bulmuştur. Annales'in yeni bir yöntem önermesinin altında geleneksel tarih yazımının pozitivist paralel özellikler barındırdığı varsayımı yatmaktadır (Yeğen, 2016). Pozitivist paradigma doğa bilimlerinin ölçülebilir, kanıtlanabilir ve genelleştirilebilir yöntemini merkeze almaktadır. Annales Okulu geleneksel tarih yazımının bu yöntemi kısmen tarih yazımına belge tarihçiliği üzerinden uyguladığını iddia etmektedir. Başka bir ifadeyle geleneksel tarih yazımında belgeye dökülmeyen şeyler güvenilir olarak görülmediği için tarih yazımına konu edilmemektedir. Annales düşüncesi ise bu noktada tarihsel bir belgeye dayandırılmayan ve bu nedenle güvenilir olarak görülmeyen bir takım olguların bireye, topluma ve dolayısıyla tarihe ışık tutabileceği için tarih yazımı kapsamına alınmasını savunmaktadır (Yıldız, 1994). Annales okulu pozitivist geleneğin mutlak gerçeklik yaklaşımına ve bunun tarih yazımında izlerinin var olmasına karşı çıkmaktadır. Buna göre geleneksel tarih yazımında resmi belgeler güvenilir kaynak olarak görülmekte, resmi belgeyle kanıtlanamayan şeylerin güvenilirliği kabul edilmemektedir. Oysa bu varsayım altında resmi belgelerin de oluşturuldukları dönemin ideolojisini yansıttığı gerçeği göz ardı edilmektedir (Yeğen, 2016). Geçmiş başlıklarda yer verilen tarih yazımında retorik meselesi de bu noktaya dikkat çekmektedir. Annales okulunun resmi belge merkezli siyasi tarih yazımına getirmiş olduğu eleştiri ve maddi kültür unsurlarının yanında manevi kültür unsurlarına da yer vermesi, gelecek dönemlerde etkisi giderek artan eleştirel tarih yazımının gidişatına sunduğu katkı açısından önemlidir (Bahar, 2013).

Tarih yazımı üzerine yukarıda sayılan tarih yazımı ekolleri içinde gruplandıramayacağımız, ancak yaklaşımları ile Kıta Avrupası düşünce geleneğinin iyi bir temsilcisi olan ve tarih yazımını etkilediği düşündüğümüz bir diğer isim Karl Polanyi'dir. Polanyi de tarih yazımının şekillendiği kısımda ifade ettiğimiz gibi makro çerçevede ön kabullerle yola çıkmıştır. Ona göre insan davranışları tarihin hiçbir döneminde ekonomik öncüllerle olmamıştır (Polanyi, 2016). Ancak insan tekinin gündelik yaşamı da ekonomik, siyasi ve toplumsal saikler etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla Polanyi bulunduğu gelenek itibarıyla toplumsal olanı daha fazla ön plana çıkaran bir anlatı sunmuştur.

4. Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan Düşünce Geleneği

Çağdaş dönemde Kıta Avrupa düşüncesi dışında bahsedebileceğimiz bir diğer gelenek de pozitivist yöntemi benimseyen analitik düşünce geleneğidir. Anglo-Sakson/ Anglo-Amerikan

gelenek olarak da ifade edebileceğimiz bu ekol literatürde karşımıza daha çok analitik düşünce veya analitik felsefe olarak çıkmaktadır. Çalışmanın devam eden bölümünde bu geleneğin tarih yazımındaki karşılığını ifade etmek için pozitivist tarih yazımı tabirini kullanacağız. Birleşik Krallık ve ABD merkezli olan bu geleneğin tümevarımcı, empirist ve pragmatist bir yönetime sahip olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu yöntemin izini pozitivist tarih yazımında görmek de mümkündür.

Hegel ve Marks'ın ilerlemeci tarih anlayışının benzeri pozitivist tarih yazımında da karşımıza çıkmaktadır. Kıta Avrupa geleneği ilerlemeci yaklaşımda toplumsal dinamikleri ve interdisiplinerliği merkeze alan bir yaklaşım belirlerken pozitivist tarih bu dinamikleri belirli yasalara göre açıklama çabası içinde olmuştur. Pozitivizmin ilerlemeye yüklediği anlam Aydınlanma ile son derece ilişkilidir. Buna göre bilim ve akıl geliştikçe insanlık da zorunlu olarak gelişecektir. Bu varsayıma dayanan bir tarih yazımında eski olan ideal olana her zaman daha uzak olacaktır. Pozitivist düşüncenin tarihi doğa bilimleri gibi ele aldığı, doğa bilimlerinin nesnellliğini tarih yazımına uygulamaya çalıştığı söylenebilir (Comte, 2003). Kıta Avrupası geleneği ve pozitivist geleneğin ilerlemeci tarih anlayışını yorumlama farklılıkları, benimsedikleri yöntemden kaynaklansa da her ikisinin de ilerlemeci tarih anlayışının evrenselliği varsayımıyla yola çıktığını söylemek mümkündür. Fukuyama'nın "tarihin sonu ve son insan" tezi ilerlemeci tarihin somut bir örneğidir. Buna göre liberal ekonomiden başka kaçış ve çıkış noktası yoktur (Fukuyama, 2016). Fukuyama'nın bu iddiası insanlık tarihini doğa bilimlerinde olduğu bir yasaya oturtma çabasının bir ürünüdür. Bu derece keskin varsayımlara Kıta düşüncesinde rastlamak pek mümkün değildir.

Pozitivist tarih anlayışının tarihi bir doğa yasası gibi ele alma eğilimi 19. yüzyılda doğa bilimlerine duyulan güvenle alakalıdır. Bu olgunun somut örneklerinden Comte, tarihin doğa bilimlerine yakınsamasının sosyoloji ile mümkün olacağını söylemiştir. Ancak Mill, sosyoloji adı altında olmuş olsa bile tarih yazımının hiçbir zaman doğa bilimlerine tam olarak yakınsayamayacağını belirtmiştir. Çünkü tarihin konusu olan toplumsal dinamikler doğa yasalarından farklı bir forma sahiptir. Öte yandan Mill, insanlığın belli evrelerle sürekli bir ilerleme halinde olduğu varsayımına olumlu yaklaşmaktadır (Özlem, 2017). Herbert Spencer bunu biyolojik evrim kuramıyla uyumlu bir evrensel tarih yazımını savunarak dile getirmiştir. Taine, doğa bilimlerini tarih yazımını yeniden kurmak için iyi bir örnek olarak görmüştür. Henry-Thomas Buckle ise tarih yasalarının ancak doğa bilimleri ve istatistiğin örnek alınması ile elde edilebileceğini savunmuştur (Özlem, 2017). Tüm bu yaklaşımlar tarihe konu olguları nesnellığın konusu olarak kabul etmekte, meselelere bu perspektiften yaklaşmaktadır. Ancak tarihi yorumlarken, düşünce geleneklerine gömülü halde bulunan bir takım varsayımlar tarihçileri olguları açıklamanın ötesinde "yargılama" noktasına getirme tehlikesini her zaman barındırmaktadır. Özellikle pozitivist tarih yazımını benimseyen tarihçiler, bunu 19. yüzyılın Aydınlanmacı atmosferinde savunsalar bile, pratikte bu durum pek de mümkün olmayacağı post-modern, rölatif tarih yazımının giderek popülerlik kazanmasından anlaşılabilir.

Anglo Sakson/Amerikan düşünce geleneğinin tarih yazımında somut hale gelmesi Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımı üzerinde görülebilir. Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımı, liberal iktisadın hâkim olduğu bir piyasa anlayışında tarih yazımına dair olanı zenginlik ve büyümenin tarihi olarak dönüştürmüştür. Douglass C. North'un Amerika üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalar, bunu Daron Acemoğlu ve James Robinson'un izleyen çalışmaları, Şevket Pamuk'un Osmanlı'nın kurumları üzerinden büyümeyi ele alan çalışmaları bu gelenek çerçevesinde bir tarih yazımı gerçekleştiren çalışmalardan bazılarıdır. Özellikle Pamuk (2018), Osmanlı ekonomisinde büyüme meselesini artan bağımlılık ve yapısal değişimler üzerinden incelemiştir.

Pozitivist tarih yazımına getirilen eleştiriler doğrultusunda günümüzde artık tarih yazımı toplumsal dinamiklerden ve makro analizlerden çok sıradan insanların tecrübelerine odaklanacaktır (Iggers, 2016). Böyle bir tarih yazımında nesnellığe yer olmayacağı açıktır.

Nitekim McCloskey'in ifadesiyle retoriğin hâkim olduğu bir tarih yazımında evrensel bir anlatıdan bahsetmek güçtür. Artık günümüzde ne Kıta Avrupası ne de Anglo Sakson/ Amerikan geleneklerinde olduğu gibi evrensel, ilerlemeci tarih anlayışının eskisi kadar kabul görmediği görülmektedir. Burada önemli olan kültür, gelenek, etik gibi toplumsal dinamiklerin köklerine yer verip vermemek ya da doğa yasalarında olduğu gibi evrensel tarih yasaları belirleyip belirlememek değildir. Günümüz postmodernist yaklaşımı genel-geçer açıklamalar yapan kuramsal çerçevelerin ya da üst anlatıların günümüzde yeteri kadar kabul görmediğini savunmaktadır (Yılmaz, 2013).

Sonuç

Tarih en genel anlamıyla “olmuş” olanın belli bir yöntem içinde anlatılmasını ifade ederken, buradaki yöntemin zaman içinde dönüşüme uğradığı söylenebilir. Tarih yazımı metafizik olanla son derece bağlantılı olduğu dönemlerde Tanrı'nın insan üzerindeki eylemlerini anlamaya yönelik bir tarafı barındırırken Aydınlanma ruhunun hümanizmi doğurduğu atmosferde insan-doğa düalizmini özne-nesne ilişkisi üzerinden anlamaya çalışan bir yapıya bürünmüştür. Bu dönüşüm tek bir güzergâhta gerçekleşmemiş, düşünce gelenekleri çerçevesinde tarih yazımına yönelik farklı yöntem önerileri getirilmiştir. Çalışmamızda düşünce gelenekleri iki ana çağdaş akımla sınırlandırılmıştır: Kıta Avrupası düşünce geleneği ve Anglo Sakson/ Amerikan düşünce geleneği. Bu düşünce gelenekleri sahip oldukları temel varsayımlar itibarıyla keskin sınırlarla birbirinden ayrılmaktadır. Kıta Avrupa geleneği tümevarımcı bir yöntem belirlerken, aynı zamanda rasyonalist ve rölatiftir. Bunun tarih yazımında etkileri disiplinlerarası bir perspektifle toplumsal dinamikleri dikkate almayı gerekli kılmaktadır. Alman ve Fransız geleneğinde görülen bu durum somut olarak Alman tarih yazımı, Marksist tarih yazımı ve Annales Okulu'nda karşımıza çıkmaktadır. Bunun karşısında konumlandırabileceğimiz Anglo Sakson/Amerikan düşünce geleneği tümdengelimci bir yöntemi benimserken, aynı zamanda empirist, pragmatist ve objektiftir. Bu düşünce geleneği tarih alanında analitik veya pozitivist tarih yazımı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre tarih yazımı doğa bilimlerinin uyguladığı yöntemi örnek almalıdır. Tarih yazımının istatistik ve nesnellikle ilişkili olması beklenir.

Her iki gelenekte de tarihe ilerlemeci bir perspektiften bakıldığını söylemek mümkündür. Ancak Kıta Avrupa düşüncesi bu varsayımını toplumsal dinamikler ve tarihe yardımcı sosyal disiplinlere dair kanıtlarla güçlendirmeyi düşünürken pozitivist tarih yazımı bu durumu doğa yasalarında olduğu gibi tarihsel bir yasa olarak görme eğilimindedir. Her iki gelenek de kendi içinde tutarlı bir yöntem üzerinden evrensel bir tarih anlatısı yapma iddiasındadır. Bu durumu McCloskey retorik kavramı ile açıklamıştır. Tarih, tarihçilerin geçmişi açıklamak için sosyal teoriler ya da ideolojik tutumlardan hareketle kurulan anlatı olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla tarihsel anlatının bir tür retorik olduğunu söyleyebiliriz. Tarih yazımının en genel haliyle “olmuş” olanın bir anlatısı olduğu tekrar hatıra getirilirse, bu sürecin düşünce gelenekleriyle tutarlı, makul bir anlatı inşası olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla farklı düşünce gelenekleri içinde farklı tarihsel yazım, retorik gereği ortaya çıkmak durumundadır. Tarih yazımının bir inşa süreci olduğunu Foucault ve Agamben, iktidar- bilgi ilişkisini de denkleme dâhil ederek dispozitif kavramı üzerinden açıklamıştır. Dispozitif kavramının tarih yazımı ile ilişkisini tarih yazımı-özne ilişkisi üzerinden kurabiliriz. Buna göre tarih yazımının tarih-özne ilişkisini tasvir eden bir tipolojiden, tarihi özneleştiren bir dispozitive dönüşmüş olması iddiası, üzerine düşünülme değeri bir noktadır.

Kıta Avrupa düşüncesinde tarih yazımı daha çok “rasyonalist idealizm” üzerinden gerçekleşirken, Anglo Sakson/ Amerikan gelenekte doğa bilimlerine öykünen bir “tarihsel natüralizm” etkisi görülür. Her ne kadar düşünce gelenekleri farklı öncüllerle yola çıksa da, evrensellik iddiası ve makro perspektiften ön kabullerin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak günümüzde evrensel, ilerlemeci tarih anlayışının eskisi kadar kabul görmediği görülmektedir. Burada önemli olan toplumsal dinamiklere yer verip vermemek ya da evrensel tarih yasaları belirleyip belirlememek değildir. Günümüzde genel-geçer açıklamalar yapan

kuramsal çerçevelerin ya da üst anlatıların yeteri kadar kabul görmediği ifade edilebilir. Ancak retorik veya dispozitifin iktidar- bilgi üretimi ilişkisi bağlamında sürekliliğini koruduğu düşünüldüğünde, söz konusu tarih yazımında üst anlatıların ve makro düzeydeki varsayımların eskisi kadar kabul görmediği söylemini, retorik veya dispozitifin söylem dilinin dönüşmesi şeklinde yorumlamak, ileriki çalışmalarda ele alınabilecek değerli bir noktadır.

Kaynakça

- Aksüt, K. (2010). *Modernist İktisat Anlayışı ve Eleştirisi: Deirdre N. McCloskey ve Retorik Yaklaşımı* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Alican, M. (2009). Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu. *Tarih Okulu Dergisi*, 2009(4), 163-169.
- Aslan, V. U. (2022). Toplumsal Bilimlerde Metodolojinin Sınırları: İktisat Bağlamında Bir Tartışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(2), 266-286.
- Ateşoğlu, G. (2014). Herder'den Hegel'e, Anahatlarıyla "Tarih" Kavramı. İçinde D. Özlem & G. Ateşoğlu (Ed.), *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler* (3. bs, ss. 9-23). Doğu Batı Yayınları.
- Augustinus. (2021). *Tanrı Devleti (Seçmeler)* (Ö. Sencerman, Çev.; 1. bs). BilgeSu.
- Bahar, H. (2013). *Eskiçağ Uygarlıkları* (1. bs). Kömen Yayınları.
- Basilgan, M. (2010). Alman Tarihçi Okulunun Joseph Alois Schumpeter Üzerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 23-50.
- Buğra, A. (2021). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İletişim Yayınları.
- Burke, P. (2014). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu* (M. Küçük, Çev.; 2. bs). Doğu Batı Yayınları.
- Cihan, M. (2015). Giambattista Vico: Tarihsel Bilgi Ve İnsan Doğası Sorunu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(3), 1339-1352.
- Comte, A. (2003). *Positive Philosophy of Auguste Comte* (H. Martineau, Çev.; 1. bs). Kessinger Publishing.
- Critchley, S. (2001). *Continental Philosophy: A Very Short Introduction* (1. bs). Oxford University Press.
- Çınar, Y. (2019). Erken Dönem Marksistlerinden İngiliz Marksist Tarihçilere: Marksist Tarih Yazımının Devamlılığı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(2), 1-16.
- Descartes, R. (2021). *Yöntem Üzerine Konuşma* (E. D. İpekçi, Ed.; İ. U. Bayrak, Çev.; 1. bs). Kapra Yayıncılık.
- Eren, E. (1994). *İktisatta Yöntem* (1. bs). Ezgi Kitabevi.
- Fichte, J. G. (2014). Çağımızın Temel Karakteristikleri. İçinde D. Özlem & G. Ateşoğlu (Ed.), & G. Ateşoğlu (Çev.), *Tarih Felsefesi Seçme Metinler* (1. bs, ss. 101-114). Doğu Batı Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*, (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi, İstanbul.
- Freeman, E. A. (1886). *The Methods of Historical Study* (1. bs). Macmillan Publishers.
- Fukuyama, F. (2016). *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (Z. Dicleli, Çev.). Profil Kitap.
- Güleç, C. (2014). Descartesçiliğe Karşı Vico: Yeni Bilim ve Tarih. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(4), 1-16.
- Hegel, G. W. F. (2014). Dünya Tarihi Felsefesi. İçinde D. Özlem & G. Ateşoğlu (Ed.), & D. Özlem (Çev.), *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler* (3. bs, ss. 154-168). Doğu Batı Yayınları.

- Iggers, G. G. (2011). *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme: Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı* (G. Ç. Güven, Çev.; 4. bs). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Iggers, G. G. (2016). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı: Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme* (2. bs). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kant, I. (2014). Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi. İçinde U. Nutku (Çev.), *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler* (3. bs, ss. 31-47). Doğu Batı Yayınları.
- Kızılkaya, E. (2013). Foucault ve Agamben'de Dispozitif Kavramı ve İktisat. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2),19-44. Retrieved from <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/4264/57336>
- Langlois, C. V., & Seignobos, C. (2010). *Tarih Tenkitlerine Giriş* (1. bs). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- McCloskey, D. N. (1983). The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature*, 21(2), 481-517.
- Munslow, A. (2000). *Tarihin Yapısökümü* (A. Yılmaz, Çev.; 1. bs). Ayrıntı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tarih Yazıcılık Üzerine* (2. bs). Cedit Neşriyat.
- Öktem, Ü. (2020). Descartes'da İlk Hakikat: Cogito, *Dört Öge*, 18, 51-71.
- Öz, Ş. (2008). Marksist Tarih Felsefesine Giriş. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 21-37.
- Özlem, D. (2017). *Tarih Felsefesi*. Notos Kitap Yayınevi.
- Özlem, D. (2019). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* (1. bs). Notos Kitap Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pehlivanoglu, F., & Şenveli, Ç. (2019). İktisat Biliminde Yöntem Tartışması: Carl Menger ve Gustav Schmoller Çekişmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 195-207.
- Polanyi, K. (2016). *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (13. Baskı). (A. Buğra, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1944).
- Saraç, Z. (2021). Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri. *Tarih Kritik Dergisi*, 7(1), 91-93. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarihkritik/issue/59463/854488>
- Schelling, F. W. J. (2014). Tarih Kavramı. İçinde D. Özlem & G. Ateşoğlu (Ed.), & A. Irgat (Çev.), *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler* (3. bs, ss. 115-153). Doğu Batı Yayınları.
- Schumpeter, J. A. (1947). The Creative Response in Economic History. *The Journal of Economic History*, 7(2), 149-159.
- Senn, P. R. (2005). The German Historical Schools in the History of Economic Thought. *Journal of Economic Studies*, 32(3), 185-255.
- Sombart, W. (2004). *Dünya Görüşü Bilim ve Ekonomi* (T. Akgemci, Çev.). Çizgi Kitabevi.
- Vico, G. (2007). *Yeni Bilim* (S. Önal, Çev.; 1. bs). Doğu Batı Yayınları.
- Yeğen, C. (2016). Annales Okulu, Marc Bloch ve "Tarih Savunusu: Veya Tarihcilik Mesleği" Yapıtı Üzerinden Bloch'un Tarih Anlayışı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 25-39.
- Yıldız, E. (1994). *Annales Tarih Okulu'nun Bütünsel Tarih Anlayışı ve Fernand Braudel* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

SAĞLAM, M.S.; İktisat Tarih Yazımında Yöntem Tartışmasının Söylemsel Bir İncelemesi: Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson/Amerikan Düşünce Gelenekleri

- Yılmaz, F. (2012). İktisat, Kurumsal İktisat ve İktisat Sosyolojisi. *Sosyoloji Konferansları*, 45, 1-17.
- Yılmaz Genç, S., & Göçeri, K. (2020). Politik İktisadın Gelişiminde İskoç Aydınlanmasının Etkisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 132-146.
- Yılmaz, K. (2013). Postmodernist Tarih Yaklaşımı: Postmodernizmin Tarih Eğitimi İçin Doğurguları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 197-209.
- Yüksel, R. (2021). Heidegger'in Hümanist Özne Eleştirisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 233-252.
- White, H. (2008). *Metatarih: Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem* (M. Küçük, Çev.). Dost Kitabevi.